

Н. О. Гач,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СИМВОЛІЗМ ФЛОРИ В АФРО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено лінгвокогнітивному аналізу афро-американської поезії з огляду на актуалізацію у ній символічного значення номінативних мовних одиниць на позначення рослин. Автором визначено поняття символу і окреслено його функції у поетичному дискурсі. Особливу увагу приділено вивченню когнітивного потенціалу символів у процесі репрезентації концепту ПРИРОДА на рівні віршованих творів.

Ключові слова: афро-американська поезія, лінгвокогнітивний аналіз, номінативна мовна одиниця, поетичний дискурс, символ.

SYMBOLISM OF FLORA IN THE AFRICAN-AMERICAN POETRY: LINGUISTIC AND COGNITIVE ASPECTS OF RESEARCH

The article provides the linguistic and cognitive analysis of the African-American poetry focusing on the realization of a symbolic meaning of the nominative linguistic units that denote plants on a text level. The author defines the notion of a symbol and outlines its main functions within the poetic discourse. It is stated that except of its primary function of representation, a symbol realizes the cognitive function, which is manifested by means of the reconstruction of the artistic reality presented in a poetic work, and by the production of new meanings that are created due to the complexity of content and the polysemy of a symbol itself. The study of the cognitive potential of symbols within the representation of the concept NATURE on the level of poetic works is given special attention. It is proved that being one of the key mechanisms of the cultural memory in a text, symbols enable us to trace the relationships between nature and society, rooted into traditions and rituals of a certain community. The results of the research show that the linguistic units denoting plants that bear a symbolic meaning within the African-American culture, represent such constituent elements of the concept NATURE as DIVINITY, BEAUTY, MEMORY ABOUT THE PAST and POWER.

Key words: African-American poetry, linguistic-cognitive analysis, nominative linguistic unit, poetic discourse, symbol.

СИМВОЛИЗМ ФЛОРЫ В АФРО-АМЕРИКАНСКОЙ ПОЭЗИИ: ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Статья посвящена лингвокогнитивному анализу афро-американской поэзии, учитывая актуализацию в ней символического значения номинативных языковых единиц для обозначения растений. Автором определены понятие символа и его функции в поэтическом дискурсе. Особое внимание уделено изучению когнитивного потенциала символов в процессе репрезентации концепта ПРИРОДА на уровне стихотворных произведений.

Ключевые слова: афро-американская поэзия, лингвокогнитивный анализ, номинативная языковая единица, поэтический дискурс, символ.

Постановка наукової проблеми та її значення. Численні лінгвістичні дослідження свідчать про інтерес сучасних науковців до поняття символу, підходи до аналізу якого передовсім спираються на засадничі принципи семіотики і семантики. Так, Р. Якобсон стверджував універсальність метафори і метонімії як найважливіших семіотичних механізмів дослідження символів [7], а П. Уілрайт, у свою чергу, визначав символ як стабілізовану метафору [10, с. 7], що відіграє провідну роль у процесі конструювання дійсності [2]. Однак актуальність проведеного дослідження зумовлено намаганнями сучасної лінгвістичної науки виявити нові рівні взаємозв'язків між мовою і культурою і з'ясувати способи вербалізації когнітивних структур у тексті не лише на рівні тропів, але і на рівні номінативних мовних одиниць, наділених символічним значенням. Саме тому у статті здійснено спробу виокремити складові елементи концепту ПРИРОДА у рамках актуалізації символічного значення назв рослин у афро-американській поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження такого поняття, як символ мають давню історію і проводяться у різних галузях знання, зокрема філософії (М. Хайдегер, Е. Гуссерль, А. П'ятигорський, О. Лосев), культурології (В. Топоров, Ю. Лотман, Ю. Степанов), психології і психоаналізі (К. Юнг, З. Фройд, Ж. Лакан), а також філології (О. Потєбня, В. Виноградов, Н. Хомський, Н. Арутюнова, В. Телія, В. Маслова). У рамках когнітивної лінгвістики проблематикою взаємозв'язків між ментальними структурами свідомості і способами їх мовного вираження визначальними є праці Дж. Лакоффа і М. Джонсона, Р. Ленекера, К. Кука, Л. Талмі, А. Вежбицької та ін. З огляду на екологічний поворот у галузі гуманітарних і соціальних наук, який власне і став поштовхом для дослідження репрезентації концепту ПРИРОДА на рівні символів, уваги заслуговують праці Л. Бюела, Б. Бюссе, Г. Гаррарда, К. Герсдорф і С. Майер, Ш. Глофелті та ін., у яких стверджується нерозривний взаємозв'язок між мовою, соціумом і навколишнім середовищем, яке саме по собі виступає культурним конструктором.

Мета і завдання статті. Будучи важливим механізмом пам'яті культури, на рівні тексту символи дозволяють прослідкувати взаємини між соціумом і природою, закріплені у звичаях і ритуалах. Зважаючи на той факт, що стисла форма поезії виливається у багатство асоціативної сили, адже поет завжди намагається відшукати якнайбільш економні, але у той же час найбільш глибокі в емоційному плані засоби вираження думки, поетичний дискурс якнайповніше здатен відобразити взаємозв'язки між людьми і природою, зумовлені певними історичними і культурними чинниками. Тому метою проведеного дослідження є лінгвокогнітивний аналіз символічного потенціалу номінативних мовних одиниць на позначення рослин в афро-американській поезії. Основні завдання статті полягають у виокремленні назв рослин, які несуть у собі символічне навантаження; аналізі їхнього когнітивного потенціалу у процесі репрезентації концепту ПРИРОДА; встановленні складових елементів концепту ПРИРОДА з огляду на символічне значення номінативних мовних одиниць на позначення рослин в афро-американській культурі.

Виклад основного матеріалу. Будь-який символ вказує на певний предмет, який у певному контексті виходить за рамки свого безпосереднього змісту. Однак під символом розуміють не пасивне чи мертве відображення предмета, а таке, яке несе у собі силу і могутність самої таки дійсності, оскільки отримане колись відображення інтерпретується у свідомості, аналізується у думках, очищується від усього випадкового й несуттєвого і доходить до відображення вже не просто чуттєвої поверхні речей, але і до їх внутрішньої закономірності [3, с. 36–65]. Так, символ у плані вираження і у плані змісту завжди представляє собою певний текст, тобто є наділеним єдиним замкнутим у собі значенням і чітко вираженою границею, яка дозволяє виокремити його із загального семіотичного контексту, адже пам'ять символу завжди є давнішою, ніж пам'ять його несимволічного текстового оточення.

Отже, смисловий потенціал символу є ширшим, ніж його конкретна реалізація, адже зв'язки, у які вступає символ з допомогою свого вираження з тим чи іншим семіотичним оточенням, не вичерпують усіх його смислових валентностей. Це і становить той смисловий резерв, з допомогою якого символ здатен змінювати свою сутність і деформувати у такий спосіб текстове оточення. З цієї точки зору, важливо, що елементарні у своєму вираженні символи наділені більшою культурно-смисловою ємністю, ніж складні. Саме тому прості символи утворюють символічне ядро культури [4, с. 212–215].

У процесі лінгвокогнітивного аналізу мовних одиниць, наділених символічним значенням, у поетичному дискурсі варто пам'ятати, що символ не обов'язково є художнім образом, хоча часто і виростає з нього [6; 3]. У вузькому розумінні джерелом символу є чуттєвий образ-відображення предметів і явищ реального світу [6, с. 126]. Проте, перехід від образу до символу зумовлено екстралінгвістичними факторами. Образ набуває символічної функції у контексті життя особистості або соціуму. Символ входить у особистісну сферу, але не твориться особистістю [1, с. 84].

У складі поетичного тексту окрім первинної функції репрезентації, символ повною мірою реалізує когнітивну функцію. Вона проявляється у реконструюванні художньої дійсності, представленій у творі, у продукуванні нових смислів, які утворюються завдяки комплексності змісту, іманентній багатозначності символу. Реалізуючи когнітивну функцію, символ певним чином структурує поетичний текст і сприяє актуалізації його естетично-пізнавальної функції. У результаті цього стають можливими поява численних інтерпретацій, а також функціонування різноманітних моделей поетичного тексту у свідомості читачів. Внутрішня структура символу стає основою постійного моделювання знання про певний об'єкт, яке наближає нас до його пізнання. Саме тому, відображаючись у символі, когнітивна функція, по-перше, дозволяє структурувати реальність, опираючись на фізичний і культурний досвід індивіда, а по-друге, вводить новий спосіб організації об'єктів, наділених різними смислами, і у такий спосіб розширює наш понятійний репертуар [5, с. 62-63]. Так, аналіз символів у руслі когнітивної лінгвістики дозволяє використовувати екстралінгвістичні знання, які необхідними для інтерпретації тексту.

Будучи по своїй суті семіотичними концептами [1], символи виступають носіями культурної конотації, що репрезентують окремі аспекти культури [9]. Хоча культурні конотації найвиразніше відбито в ідіомах та усталених лексичних сполученнях слів, проте вони притаманні всім культурно маркованим мовним одиницям, зокрема і номінативним, що виявляють потенціал у визначеному культурно-історичному контексті. Так, культурна конотація є способом утілення культури в мовному знакові, а лінгвокультурна інтерпретація таких мовних одиниць є основою виокремлення історичних, суспільних і власне культурних цінностей та принципів існування мовної спільноти на рівні тексту. Саме тому у проведеному дослідженні проаналізовані символи у своїй сукупності представляють елементи концепту ПРИРОДА, яка є відносно незалежним культурним конструктом у системі світобачення афро-американців.

1. ПРИРОДА ЯК БОЖЕСТВЕННЕ НАЧАЛО. Релігія завжди була невід'ємним елементом світогляду афро-американської спільноти, підтвердженням чого є наявність численних релігійних символів репрезентованих на рівні назв рослин:

I shall come back when *dogwood flowers* are going
And passing drakes are honking toward the south
With eager necks, I shall come back knowing
The old unanswered question on your mouth.
When frost on the *manzonita* shoots
And *dogwoods* at the spring are turning brown,
There between the interlacing roots
With folded arms I shall at last go down.
Arna Bontemps [8, с. 173]

Використання у тексті твору назв таких рослин, як дерен (*dogwood*) і манзаніта (*manzonita*) є виправданими з огляду на їхнє символічне значення. Так, згідно з легендами деревину дерену через її міцність було використано для створення хреста, на якому розп'яли Ісуса Христа. Тому дерен на рівні тексту є символом страждання і мучеництва власне ліричного героя, а у ширшому контексті і самих афро-американців, які піддавалися знущанням з боку білошкірого населення. Манзаніта як вічнозелена рослина, у свою чергу, є символом відродження і священного циклу життя і смерті. Ідею циклічності у тексті також представлено на рівні протиставлення смерті ліричного героя (*I shall at last go down*) і періоду розквіту рослин, адже дерен і манзаніта покриваються квітами взимку (*when frost on the manzonita shoots...*). Тема єднання з природою після смерті (*There between the interlacing roots / With folded arms I shall at last go down*) є ще одним підтвердженням розуміння природи як колиски, з якої все бере свій початок і до якої повертається наприкінці життя.

2. ПРИРОДА ЯК ДЖЕРЕЛО ПАМ'ЯТІ. Зважаючи на історичні обставини, поезія афроамериканців просякнута численними символами, які маркують основні аспекти їхніх відносин з білою цивілізацією і навколишнім світом. Розглянемо вірша Маргарет Уокер «Sorrow Home» [8, с. 99]:

My roots are deep in southern life; deeper than John Brown or Nat Turner or Robert Lee. I was sired and weaned in a tropic world. The *palm tree* and *banana leaf*, *mango* and *coconut*, *breadfruit* and *rubber trees* know me.

Warm skies and gulf blue streams are in my blood. I belong with the smell of fresh *pine*, with the trail of coon, and the spring growth of *wild onion*.

Зазначені у творі назви тропічних дерев і фруктів (*palm tree*, *rubber tree*, *pine*, *banana*, *mango*, *coconut*, *breadfruit*, *wild onion*) є символами свободи і незалежності афро-американців, оскільки вказують на їхнє географічне походження, територію вільну від рабства і принижень. На відміну від вказаних вище рослин, бавовник і дуб є символами поневолення темношкірих американців:

I haven't seen the sea before
but it must be easy to love
because even without ever seeing it before
I call the blown-open *cotton* a sea...
I've been thinking about this.
While I'm working, I think
about this...
Thinking about, thinking about
so much that is buried in the *cotton*...
Thylias Moss [8, с. 23–24].

Неважаючи на певну поетизацію бавовняних плантацій (*it must be easy to love; I call the blown-open cotton a sea*), ключовими для розуміння вірша є два останні рядки (*Thinking about, thinking about / so much that is buried in the cotton...*), якими автор стверджує, що бавовняні поля приховують багато таємниць і смертей (*buried in the cotton*), про які варто пам'ятати нащадкам.

У вірші Пола Данбара «The Haunted Oak» [8, с. 159] дуб також виступає символом рабства і приниження афро-американців:

Pray why are you so bare, so bare,
Oh, bough of the old *oak-tree*;
And why, when I go through the shade you throw,
Runs a shudder over me?
My leaves were green as the best, I trow,
And sap ran free in my veins,
But I say in the moonlight dim and weird
A guiltless victim's pains.

Дерево, дуб зокрема, часто символізує смерть і страждання, оскільки у часи процвітання рабства на території Америки досить поширеною була смерть темношкірих рабів через повшання (*guiltless victim's pains*). У вірші автор посилює символізм дуба шляхом залучення до контексту однієї з історій, яка трапилася у 1900 у Вашингтоні, коли до смерті через повшання було засуджено одного з темношкірих, голосливо звинуваченого у звалтуванні. Згідно з існуючими легендами через деякий час листя дуба, на якому був повшаний хлопець, опало, а саме дерево загинуло. У такий спосіб автор установлює тісний взаємозв'язок між невинним і природою, яка співчуває жертві насильства. Така ідея посилюється тим фактом, що дуб є загальновідомим символом могутності і витривалості, тривалість життя якого може сягати сотень років.

3. ПРИРОДА ЯК МОГУТНЯ СИЛА. Окрім дуба, афро-американські поети звертаються і до інших рослин, які є символами могутності:

When we are already giddy, the snow melts
and runs over the stones in the riverbed,
quickening our desire to return. This year
the small pink and blue *alpine lupines* pop up
before we get there...

G. E. Patterson [8, с. 8]

У тексті люпин зображено як ніжну маленьку квітку, яка пробивається з-під снігу навесні (*small pink and blue alpine lupines pop up*), що, у свою чергу, вказує на її потужну внутрішню силу. Така дихотомія вразливості і могутності, виражена на рівні метонімічного перенесення, є характерною для афро-американської поезії. Ще одним підтвердженням цього є вірш Джун Джордан «*Queen Anne's Lace*» [8, с. 9]:

Unseemly as a marvelous an astral renegade
now luminous and startling (*rakish*)
at the top of its thin/ordinary stem
the flower overpowers or outstares me...

Queen Anne's Lace є однією з північно-американських назв моркви дикої, оскільки цвіт рослини нагадує мереживо, а самі червоні квіти символізують краплі крові Королеви Анни, які виступили, коли вона вколотася, плетучи мереживо. Ідею могутності природи виражено у висловлюванні *the flower overpowers or outstares me*, де на рівні протиставлення малої квітки і ліричного героя автор стверджує безмежну силу навіть найдрібнішої рослини. Крім того, використання у вірші такої поетичної назви на позначення моркви дикої, як *Queen Anne's Lace* свідчить про замилювання автором природою, чия божественна краса проявляється у кожному з її творинь.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що номінативні мовні одиниці на позначення рослин, наділених символічним значенням, репрезентують такі складові елементи концепту ПРИРОДА, як БОЖЕСТВЕННОСТЬ, КРАСА, ПАМ'ЯТЬ ПРО МИНУЛЕ і МОГУТНІСТЬ. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні мовних одиниць на позначення флори і фауни, виявленні їхнього символічного значення у рамках різних типів дискурсу, а також у формуванні цілісної структури концепту ПРИРОДА як складового елемента картини світу афро-американців та інших соціальних груп.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры / Н. Д. Арутюнова // Res Philologica. Филологические исследования. – Москва, Ленинград : Наука, 1990. – С. 71–88.
2. Кассирер Э. Сила метафоры / Э. Кассирер // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 33–43.
3. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А. Ф. Лосев. – Москва : Искусство, 1976. – 368 с.
4. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике культуры и искусства / Ю. Лотман. – Санкт-Петербург : Гуманитарное агентство «Академический проект», 2002. – 551 с.
5. Соколова В. В. Когнитивный аспект представления символа в параллельных поэтических текстах: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / В. В. Соколова. – Уфа, 2006. – 276 с.
6. Шелестюк Е. В. О лингвистическом исследовании символа / Е. В. Шелестюк // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1997. – С. 125–143.
7. Якобсон Р. О. Два аспекта языка и два типа афатических нарушений / Р. О. Якобсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 110–132.
8. Black Nature. Four Centuries of African American Nature Poetry / [Ed. Camille T. Dungy]. – Athens and London: The University of Georgia Press, 2009. – 387 p.
9. Hewlett B. S. Semes and Genes in Africa [Електронний ресурс] / Barry S. Hewlett, Annalisa de Silvestri, C. Rosalba Guglielmino // Current Anthropology. – Режим доступу до вид. : www.anthro.vancouver.wsu.edu/.../semes_paper.pdf – Назва з екрану.
10. Wheelwright P. The archetypal symbol / P. Wheelwright // Perspectives in literary symbolism. – London : The Pennsylvania State University Press, 1968. – Pp. 40–59.